

УДК [37+008](477.84)

Ж. Ю. ДАЮК

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕМЕНЕЦЬКОГО ЛІЦЕУ (XIX-ПОЧ. ХХСТ.) ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КУЛЬТУРНО- ПРОСВІТНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ У РЕГІОНІ ТА В УКРАЇНІ

Розглянуто кадрове забезпечення Кременецького ліцею поч. XIX ст. як вищого європейського навчального закладу, результати діяльності якого мали позитивний вплив на розвиток вітчизняної культури.

Ключові слова: культура, лицей, освіта, оцінка, викладач, діяч.

Рассмотрено кадровое обеспечение Кременецкого лицея нач. XIX в. как высшего учебного заведения, результаты деятельности которого имели положительное влияние на развитие отечественной культуры.

Ключевые слова: культура, лицей, образование, оценка, преподаватель, деятель.

Peopleware of the Kremenetz Lyceum (XIX — beg. XX cen.) in context of higher European educational process is analyzed.

Key words: culture, education, lyceum, mark, professor, personality.

Історичний досвід минулого й особливо події сучасної епохи Української держави, що характеризуються бурхливим пробудженням і зростанням національної свідомості українців, розбудовою державності й водночас процесами різкого загострення політичного та соціально-економічного життя, потребують нових підходів до з'ясування й розкриття проблем духовно-культурного відродження, національного виховання, ролі релігії та церкви в цих процесах.

Актуальним є розкриття таких питань, над якими працювало багато дослідників, істориків та науковців: М. Василенко, С. Чуйко, С. Коляденко, А. Холмський, А. Лопухівська, М. Rolle, Е. Kula, К. Riwonski. Предмет дослідження — підбір педагогічних кадрів Кременецького ліцею, котрі згодом здійснювали культурно-просвітницьку діяльність у регіоні й Україні. Основні завдання означеної теми:

- визначити головні проблеми, які виникали під час формування викладацького складу Волинської гімназії;
- поділити на групи педагогічний колектив, який здійснював культурно-просвітницьку діяльність у лицей та регіоні;
- з'ясувати вплив фундатора Кременецького ліцею Гуго Коллон-тая на підбір педагогічних кадрів для Волинської гімназії;
- здійснити поділ усього педагогічного колективу на категорії викладачів, котрі провадили активну й плідну культурно-просвітницьку діяльність.

Культурно-просвітницька місія Кременецького ліцею не могла бути реалізована без відповідного кадрового забезпечення діяльності цього унікального навчального закладу. Тому виникла необхідність запросити до ліцею відомих учених, освітніх діячів, професорів з різних європейських навчальних закладів ще за кілька років до відкриття гімназії. В активному листуванні Г. Коллонтая і Т. Чацького відображено успіхи та проблеми формування педагогічного колективу Волинської гімназії [3]. Головними проблемами, які виникали в процесі створення повноцінного викладацького складу, були, на нашу думку, такі:

- віддаленість Кременця від великих наукових і освітніх центрів — Вільна, Кракова, Варшави; ця обставина, наприклад, стала причиною відмови від викладацької діяльності Богуміла Лінде, автора відомого підручника з граматики польської мови, який залишився працювати у Варшаві;
- вимоги до майбутнього освітнього рівня гімназії, яка мала стати вищим навчальним закладом рівня університету з пропольським характером змісту й організації освітнього процесу; тому Т. Чацький прагнув запросити до навчального закладу рівня гімназії викладачів університетського статусу, у зв'язку із чим мусив виконувати певні зобов'язання стосовно їх перебування в Кременці;
- нерозвиненість культурно-освітнього середовища міста Кременця, яке стало формуватися як культурно-просвітницьке явище саме під впливом діяльності Кременецького ліцею.

Означений перелік, звісно, не містить усіх перешкод, з якими доводилося стикатися Г. Коллонтаю і Т. Чацькому під час формування колективу викладачів Волинської гімназії.

Прагнучи певним чином систематизувати відомості про культурно-просвітницьку діяльність викладачів ліцею протягом його існування й після скасування, ми поділили педагогічний колектив цього навчального закладу, відповідно до нашої періодизації, на кілька груп:

1. Викладачі Волинської гімназії, запрошені Т. Чацьким у період її заснування. Для цієї категорії викладацького складу характерним був уже наявний культурно-просвітницький потенціал, який утворився в них протягом педагогічної діяльності наприкінці XVIII ст. До цієї групи належать Юзеф Чех, Вілібальд Бессер, Францішек Шейдт, Йоахім Лелевель, Ян Лучинський, Антоній Стшелецький, Войцех Ярковський, Стефан Зенович, Діонісій Макклер, Ян Лензі та ін.

2. Викладачі гімназії, а згодом ліцею, для яких викладацька діяльність розпочалася саме в Кременці. Їх культурно-просвітницька позиція, формувалася на засадах культурницької місії Кременецького

ліцею. Цю позицію деякі з них згодом перенесли до інших навчальних закладів та закладів виховання, де їм доводилося працювати. До цієї групи викладачів та співробітників ліцею належать, насамперед, Міхал Сціборський, Стефан Вижевський, Юзеф Улдіньський, Кароль Міровський, та ін.

3. Викладачі й співробітники ліцею, які здобули освіту в цьому навчальному закладі і стали в ньому ж викладати — після завершення навчання у Віленському чи інших університетах або ж після підготовки до викладацької діяльності під час стажування за кордоном. Культурно-просвітницька діяльність цих викладачів має особливості — з одного боку, вона характеризується впливом провінційності Кременця, з іншого — надає можливості здобувати освіту на ґрунті відомого осередку культури, створеного зусиллями відомих культурно-освітніх діячів сучасності. Означена група викладачів доволі нечисленна, що пов'язано з коротким терміном існування ліцею. До цієї категорії викладачів і співробітників належать Францішек Мехович, Гжегож Гречина, Кароль Єнтц, Міхал Фричинський, Антоні Анжейовський та ін.

Такий поділ викладацького складу на групи є, на нашу думку, достатньо умовним, оскільки до нього не входять представники адміністрації гімназії (директор, префекти, працівники бібліотеки, нумізматичного кабінету, засновники конвіктів тощо), а згодом ліцею, які могли бути чи не бути безпосередньо викладачами. Але класифікація свідчить про розвиток культурно-просвітницької діяльності викладачів і співробітників ліцею в певній динаміці, зважаючи на тенденції та суперечності, які супроводжували процес розгортання навчально-виховного процесу в гімназії до рівня ліцею і згодом раптового скасування діяльності цього навчального закладу з перенесенням усього його потенціалу до університету св. Володимира. Анжей Шмит, дослідник історії ліцею, стверджує, що більшість викладачів ліцею становили випускники Віленського й Краківського університетів [7]. Науковець називає численні прізвища вчених, діяльність яких у ліцеї поєднувала викладання й наукові дослідження, а результати останніх репрезентувалися як у ліцеї, так і для місцевої громади: «Найважливішими були спроваджені з Кракова професори Францішек Шейдт і Юзеф Чех, котрий став першим директором Волинської гімназії. Окрім них слід було б назвати хоча б такі прізвища, як: Антоні Ярко-вський, котрий став префектом школи, а також Анжейовський, Бессер, Гречина, Якубович, Ярошевич, Хонський, Юрловський, Качковський, Коженювський, Лелевель, Лучинський, Мехович, Осінський, Сероцінський, Е. Словацький (батько Юліуша), Вишневський, Збожевський і Янович. До видатних педагогів можна також долучити Чарноцького, Стшелецького, Мікульського, Чижевського,

Олдаковського, Ол. Міцкевича (брата Адама), а також Хонського, Сціборського, Ульдіньського і багатьох інших» [7].

Про значення вдалого добору директорів гімназії й особисту участь Т. Чацького в цьому процесі пише у своїх спогадах Ю. Штемлер (1927): «Великі заслуги в першому періоді Кременецької школи належать першому її директорові Юзефу Чеху, професору математики, який помер у 1810 р. Його наступник Міхал Сціборський пішов на пенсію в 1819 р., а директором Волинського ліцею на загальну радість молоді став Алойзи Фелінський, знаний автор «Барбари Радивилівни». Директор Фелінський помер через кілька місяців праці в лютому 1820 р. Останній директор Анжей Юстин Левицький (з 1822 р.) служив не стільки на загальне добро, скільки на свою зарплату» [6, с. 10–11]. Означена цитата суперечить оцінці педагогічних кадрів, запрошених Т. Чацьким, зі сторони М. Владимирського-Буданова: «Вчителями шкіл при Чацькому були або поляки, або уніяти (зокрема іноді й учителі російської мови). (...) «Чацький використовував різні, іноді доволі дивні, заходи для пробудження в учителях активності й енергії. Кременецький гімназійний костел він хотів перетворити на Вестмінстерське абатство навчального відомства; а саме призначив його для постановки пам'ятників покійним учителям, які визнані вартими того. Для цього єгипетського суду після смерті вчителя засновувався особливий комітет для обговорення його заслуг. (...) Жодний покійник не міг претендувати на пам'ятник у цій церкві, якщо отримував зауваження від начальства» [1, с. 27–28].

Крім директора, обов'язки організації навчального процесу та контролю його ефективності належали префекту. Тому підбір префектів також становив певні труднощі для організаторів ліцею під час формування педагогічного колективу. У Кременецькому ліцеї префектами були різні за своїми особистісними характеристиками викладачі, але їх значення в організації життя ліцею, зазвичай, не применшується в оцінках сучасників. Так, Ю. Штемлер, характеризуючи діяльність префектів ліцею, зазначав: «Найзаслуженішим професором Кременецького ліцею був Антоній Ярковський, префект, який контролював поведінку молоді як у школі, так і в пансіонах, виховуючи учнів твердою рукою в покорі, шанований і цінований за велику справедливість. Ярковський неодноразово був заступником директора за час своєї служби, наприклад після смерті Фелінського протягом двох років. У 1822 р. вийшов на пенсію, а його місце посів Бокщанин, присланий новим куратором Новосільцовим, який запам'ятався як гонитель польської молоді. Завдяки справедливості, чуйності й енергії Бокщанин набув поваги професорів і молоді, а після смерті директора Левицького в 1830 р. виконував його обов'язки аж до закриття закладу» [6, с. 11].

Згідно з науковими джерелами, підбір кадрів для новоствореної гімназії поряд з Т. Чацьким, як уже зазначалося, здійснював і Г. Коллонтай. Саме на його прохання до Кременця, як відзначають деякі дослідники (М. Ролле, М. Владимирський-Буданов, А. Шмит) [1, с. 5], прибули відомий у Європі математик, доктор філософії Юзеф Чех (1762–1810), як претендент на посаду першого ректора, а також багато науковців з Вільна, Кракова, Санкт-Петербурга. Зокрема, професори Ян Залевський, Станіслав Немчевський (кафедра фізики і математики), Вілібальд Бессер (ботаніка), Міхал Фричинський (агрономія), Аджей Снядецький (ветеринарія), Кароль Качковський (медицина), Алойзи Осінський і Евзебіуш Словацький (польська й латинська мови), Алойзи Фелінський, Юзеф Коженювський (польська література), Ян Александровський (російська мова й історія), магістр філософії Міхал Юрковський (грецька мова і література), відомий у Західній Європі архітектор Францішек Мехович, вихованці Віденської академії Грасса і Лампа, відомі польські художники Бонавентура Клембовський і Ян Канєвський, львівський художник Юзеф Пічман; диригент імператорського театру Ян Лензі, популярні європейські скрипалі В. Майер і Я. Ролле, соліст всесвітньо відомого театру Ла Скала Ю. Вайончек, балетмейстер Варшавського оперного театру Ф. Шланцовський тощо.

На особливому значенні до підбору кадрів Волинської гімназії Гуго Коллонтай постійно акцентував увагу Т. Чацького. У листі 19 вересня 1803 р. він писав, що добір учительських кадрів так само важливий, як префекта, директора чи бібліотекаря, і спрямовував Т. Чацького до Краківської академії. Проте старання візитатора почасти залишилися без уваги. Так, Е. Дановська пише: «Чацький використав також свої давні знайомства. На його прохання Коллонтай 3 жовтня 1803 р. написав до Богуміла Самуеля Лінде, намовляючи його обійняти посаду в гімназії, де йому пропонували функції бібліотекаря і вчителя грецької мови, заохочуючи наданням якнайкращих умов праці й можливості власних наукових досліджень. Чацький теж до нього особисто звертався, хвалив «дешевий край» і декілька десятків тисяч книг, з яких міг би скористатися. Лінде пропозиції праці в Кременці не прийняв, більше того, часом не відповідав навіть на листи, що Чацький уважав неприпустимим» [2, с. 270]. Про це також писав у праці «Волинські Афіни» М. Ролле: «І щодо Лінде турбувався для свого закладу Чацький... а Коллонтай писав до нього: «Талант твій дуже потрібний цьому краю (...). Пізнає Європа так само легко твої таланти між скелями Кременця, як пізнала б у столиці Австрії». Але до Лінде так само ставився Северин Потоцький, запрошуючи його до Харківського університету, й у Варшаві щось про це говорено. (...) 21 січня 1804 р. Коллонтай написав Чацькому, що Лінде обійняв посаду

директора Варшавської гімназії... «рівного йому філолога і граматики не знайдемо» [5, с. 40].

До кандидатури викладача, який міг би працювати в такому унікальному за задумом організаторів навчальному закладі, як Кременецький ліцей, висували такі вимоги: він повинен був опанувати достатньо широкий обсяг знань, мати науковий ступінь доктора або принаймні, магістра, бути людиною високої моральності, а також «істинним шляхтичем» [4]. Утім, більшість професорів розуміла, що для підтримки високого наукового рівня викладання і престижу закладу не слід обмежуватися здобутими вже знаннями, а збагачувати світогляд завдяки ознайомленню з досягненнями тогочасної науки. Для виконання цих вимог Т. Чацький створив три методичні відділення:

- літературне (в якому передбачалося дослідження проблем з літератури, мови, історії, географії й бібліографії, а із часом — археології, нумізматики, дипломатії);
- морально-етичне (теології, права, етики, моралі, логіки);
- природниче (члени якого досліджували проблеми з фізики, механіки, астрономії, хімії, математики, хірургії).

Ці відділення згодом здійснювали активну культурно-просвітницьку й науково-методичну діяльність: кожний член відділення був зобов'язаний один раз на два роки виступати перед своїми колегами з ґрунтовною науковою доповіддю. Найактуальніші з них потім у популярній формі виголошувалися в Кременці на публічних зібраннях, які стали відомими як масові науково-просвітницькі заходи. Такі публічні читання були справжніми подіями в культурному житті міста.

Відповідно до класифікації викладачів, представленої в структурі відділень, пропонуємо поділ усього педагогічного колективу на чотири категорії:

- 1) природничо-математична група (викладачі математики, фізики, астрономії, природничих наук);
- 2) мовно-літературна група (викладачі мов і літератури);
- 3) історико-філософська група (викладачі філософії, історії, права, теології тощо);
- 4) мистецька група (викладачі малювання, співу, хореографії, музики).

Зрозуміло, що не всіх викладачів у кожній з цих груп можна визначити як таких, що провадили активну й плідну культурно-просвітницьку діяльність. Однак у сукупності педагогічний колектив Кременецького ліцею може бути охарактеризований як культурно-просвітницьке середовище, результатом діяльності якого стало поширення освіти й культури в усьому регіоні.

Отже, можна стверджувати, що рівень викладацького складу Кременецького ліцею, його розвиток протягом усього періоду його існування позначилися на культурно-просвітницькій діяльності окремих педагогів після ліквідації ліцею; крім того, викладацький склад активно долучався до культурного життя Кременця й цілого регіону. Викладачі ліцею, які згодом стали професорами Київського й інших університетів або ж виконували наставницьку діяльність незалежно від професійно-педагогічної чи наукової, продовжили свою культурно-просвітницьку місію протягом декількох десятиліть XIX ст.

У подальшому висвітлюватимуться питання культурно-просвітницької діяльності викладачів та вихованців Кременецького ліцею, їх зв'язок з навколишнім соціокультурним середовищем; культурно-просвітницька місія викладацького й учнівського колективів ліцею в поширенні науки та мистецтв у Кременці в XIX — на поч. XX ст.

Список літератури

1. Владимирский-Буданов М. История Императорского университета св. Владимира / М. Владимирский-Буданов. — Киев : В типографии Императорского университета св. Владимира, 1884. — Т. 1. Университет св. Владимира в царствование императора Николая Павловича. — 763 с.
2. Danowska E. Tadeusz Czacki. 1765–1813. Na pograniczu epok i ziem / E. Danowska. — Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 2006. — 394 s.
3. Hugona X. Kołatają korrespondencya listowna z Tadeuszem Czackim, wizytatorem nadzwyczajnym szkół w guberniach wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej przedsięwzięta w celu urządzenia instytutów naukowych i pomnożenia oświecenia publicznego w trzech rzeczonych guberniach / X. Hugona. — Kraków : Druk. Uniwersytecka, 1844. — Т. 1 / wyd. F. Kocsiewicz. — 418 s.
4. Kremieniec. Ateny Juliusza Slowackiego / [pod red. S. Makowskiego]. — Warszawa, 2004. — 588 s.
5. Rolle M. Ateny Wołyńskie. Szkic z dziejów oświaty w Polsce / M. Rolle. — Lwów : Nakł. księgarni Gubrunowicza i Schmidta, 1898. — 207 s.
6. Stemler J. Liceum Krzemienieckie. Przeszłość-teraźniejszość-przyszłość / J. Stemler. — Warszawa : Skład główny w księgarni polskiej Macierzy Szkolnej, 1927. — 23 s.
7. Szmyt A. Ateny Wołyńskie — 200 lat do utworzenia Gimnazjum Wołyńskiego w Krzemieńcu [Електронний ресурс] / A. Szmyt. — Режим доступу : <http://www.wolhynia.pl/node/13>. — Назва з екрана.

Надійшла до редколегії 04.09.2013 р.